
De Nederlandse kinderopvang in wetenschappelijk perspectief

Ruben Fukkink (red.)

Marleen Groeneveld

Lotte Henrichs

Lisanne Jilink

Paul Leseman

Pauline Slot

Harriet Vermeer

De Nederlandse kinderopvang in wetenschappelijk perspectief

*Ruben Fukkink (red.), Marleen Groeneveld, Lotte Henrichs, Lisanne Jilink,
Paul Leseman, Pauline Slot, Harriet Vermeer*

ISBN 978 90 8850 794 6

NUR 847

© 2017 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprerecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost) te wenden.

Inhoud

1	Inleiding	7
2	De pedagogische kwaliteiten van de Nederlandse kinderopvang <i>Ruben Fukkink</i>	10
3	De pedagogische kwaliteit van de kinderopvang in internationaal perspectief <i>Lisanne Jilink & Ruben Fukkink</i>	20
4	Kwaliteit van babyopvang: een literatuurstudie <i>Harriet Vermeer en Marleen Groeneveld</i>	39
5	Effecten van kinderopvang op het welbevinden en de ontwikkeling van kinderen: een overzicht van Nederlands onderzoek <i>Lisanne Jilink & Ruben Fukkink</i>	87
6	Effecten van kinderopvang op de ontwikkeling van kinderen: een beknopt overzicht van buitenlands onderzoek <i>Ruben Fukkink</i>	116
7	Werken aan pedagogische kwaliteit: uitkomsten uit Nederlands interventieonderzoek <i>Ruben Fukkink</i>	139
8	Professionele ontwikkeling in voorschoolse voorzieningen: doeltreffende professionaliseringsvormen en -activiteiten in internationaal perspectief <i>Lotte Henrichs, Pauline Slot en Paul Leseman</i>	148
9	Tot slot	188
10	Over de auteurs	193

1 Inleiding

In dit boek vatten we de resultaten samen uit wetenschappelijk onderzoek van de Nederlandse kinderopvang. De Nederlandse kinderopvang is uniek en verschilt van de ons omringende landen (zie bijvoorbeeld het OECD-rapport *Starting Strong II* van Bennett en Collette, 2006, voor een algemeen overzicht). Onze kinderopvang kent een eigen historie en traditie (Bahle, 2009; Rijswijk-Clerkx, 1981), een beroepsopleiding met een eigen profiel (CoRe-rapport, 2011; Oberhuemer et al., 2010; Urban et al., 2012) en een markt met een eigen regelgeving en dynamiek (Bonoli & Reber, 2010; Lloyd & Penn, 2012). Deze eigen positie maakt het de moeite waard om de Nederlandse kinderopvang te bespreken in een boek dat wetenschappelijke inzichten toegankelijk maakt voor diverse geïnteresseerden in het werkveld, pedagogisch-didactische opleidingen binnen het hoger beroeps onderwijs en het wetenschappelijk onderwijs en andere geïnteresseerden.

Het laatste Nederlandstalige boek met een wetenschappelijk overzicht van de Nederlandse kinderopvang dateert uit 2004. De hoogleraren Rien van IJzen-doorn, Louis Tavecchio en Marianne Riksen-Walraven redigeerden toen gezamenlijk *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*. De wetenschappelijke kennis over de Nederlandse kinderopvang is sindsdien aanzienlijk gegroeid. Deze nieuwe publicatie beoogt een overzicht te geven van de laatste stand van zaken in het wetenschappelijk onderzoek naar de Nederlandse kinderopvang. Het Nederlandse kinderopvangonderzoek plaatsen we in dit boek naast uitkomsten uit buitenlandse studies. Deze vergelijking maakt het mogelijk de Nederlandse kennis over onze kinderopvang globaal te positioneren ten opzichte van de landen om ons heen in West-Europa, andere Europese landen en landen buiten Europa. Met verschillende bijdragen van zeven auteurs die verbonden zijn aan drie universiteiten (Universiteit van Amsterdam, Universiteit Leiden en Universiteit Utrecht) en een kenniscentrum verbonden aan een hogeschool (Hogeschool van Amsterdam) geeft dit boek een actueel overzicht van wetenschappelijke kennis over de Nederlandse kinderopvang. De bijdragen zijn voor een deel gebaseerd op drie rapporten die in opdracht van de Nederlandse overheid zijn geschreven en op de oratie van Fukink. Daarnaast zijn nieuwe hoofdstukken toegevoegd om een breder overzicht te geven van het wetenschappelijke onderzoek naar kinderopvang.

Tot slot, deze publicatie is tot stand gekomen met steun van de directie Kinderopvang van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Het boek opent in hoofdstuk 2 met een beschrijving van de pedagogische kwaliteit van alle vormen van opvang die we kennen in Nederland: kinderdagver-

blijven, gastouderopvang, peuterspeelzalen en buitenschoolse opvang. Het kinderdagverblijf is bedoeld voor kinderen van ongeveer 3 maanden tot 4 jaar van ouders die werken of studeren. Bij gastouderopvang kunnen kinderen van 0 tot en met 12 jaar worden opgevangen, vaak bij de gastouder thuis. De peuterspeelzaal biedt opvang aan jonge kinderen van ongeveer 2 tot 4 jaar. Buitenschoolse opvang is bedoeld voor de naschoolse en soms ook voorschoolse opvang van kinderen in de basisschoolleeftijd. Op basis van recente peilingsstudies schetsen we een breed beeld van de pedagogische kwaliteit van de verschillende vormen van de Nederlandse kinderopvang in hoofdstuk 2. De uitkomsten uit dit onderzoek vergelijken we met de uitkomsten uit buitenlandse studies in hoofdstuk 3.

De opvang van baby's wordt vervolgens nader toegelicht in hoofdstuk 4 van de hand van Harriet Vermeer en Marleen Groeneveld van de Universiteit Leiden. Dit onderwerp is niet alleen vanuit wetenschappelijk, maar ook vanuit maatschappelijk oogpunt interessant omdat er in ons land veel vragen spelen over de vormgeving, kwaliteit en effecten van babyopvang. Recent wetenschappelijk onderzoek heeft bovendien geleid tot nieuwe inzichten over de opvang voor de allerjongste kinderen.

Na de bespreking van de pedagogische kwaliteit komt een klassieke vraag aan bod: wat zijn de effecten van kinderopvang op de ontwikkeling van kinderen? Deze wetenschappelijke vraag is ook het onderwerp van enkele Nederlandse studies, die worden samengevat door Lisanne Jilink en Ruben Fukkink, verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en de Hogeschool van Amsterdam. Nederlands onderzoek naar de effecten van kinderopvang op de ontwikkeling van kinderen komt aan bod in hoofdstuk 5, buitenlands onderzoek in hoofdstuk 6.

De pedagogische kwaliteit – die centraal staat in beschrijvende peilingsstudies en een sleutelvariabele is gebleken in het onderzoek naar de effecten van kinderopvang – is ook de focus geweest van experimenteel onderzoek waar is geprobeerd de kwaliteit te versterken met gerichte interventieprogramma's. Dit onderzoek heeft recent een hoge vlucht genomen en in binnen- en vooral buitenland zijn diverse interventies voor de kinderopvang geëvalueerd. Ruben Fukkink vat eerst de uitkomsten uit het Nederlandse interventieonderzoek samen in hoofdstuk 7. Lotte Henrichs, Pauline Slot en Paul Leseman van de Universiteit Utrecht geven ten slotte in hoofdstuk 8 een uitgebreide beschrijving van good practice uit binnen- en buitenland met betrekking tot de professionele ontwikkeling binnen de kinderopvang.

In het slothoofdstuk zetten we de belangrijkste uitkomsten op een rij om de stand van zaken op te maken: waar staat de Nederlandse kinderopvang?

Referenties

- Bahle, T. (2009). Public child care in Europe: historical trajectories and new directions. In: K. Scheiwe & H. Willekens (Red.), *Child care and preschool development in Europe* (pp. 23-42). Institutional perspectives. 2009. Houndsmills: Palgrave Macmillan.
- Bennett, J. & Collette, C.P. (2006). *Starting Strong II; Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD.
- Bonoli, G. & Reber, F. (2010). The political economy of childcare in OECD countries; Explaining cross-national variation in spending and coverage rates. *European Journal of Political Research*, 49(1), 97-118.
- CoRe – *Competence requirements in early childhood education and care (final report)* (2011). London/Ghent: University of East London/University of Ghent.
- Lloyd, E. & Penn, H. (2012). *Childcare markets; Can they deliver an equitable service?* Bristol: Policy Press.
- Oberhuemer, P., Schreyer, I. & Neuman, M.J. (2010). *Professionals in early childhood education and care systems; European profiles and perspectives*. Opladen/Farmington Hills: Verlag Barbara Budrich.
- Rijswijk-Clerkx, L. (1981). *Moeders, kinderen en kinderopvang. Veranderingen in de kinderopvang in Nederland*. Nijmegen: Socialistische Uitgeverij.
- Urban, M., Vandenbroeck, M., Laere, K. van, Lazzari, A. & Peeters, J. (2012). Towards competent systems in early childhood education and care; Implications for policy and practice. *European Journal of Education*, 47(4), 508-526.

2 De pedagogische kwaliteiten van de Nederlandse kinderopvang

Ruben Fukkink

Dit hoofdstuk biedt een beknopt overzicht van de pedagogische kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang. In verschillende, recente Nederlandse peilingen is de pedagogische kwaliteit in kaart gebracht voor verschillende typen opvang: kinderdagverblijven, peuterspeelzalen, buitenschoolse opvang en gastouderopvang. In deze studies is de pedagogische kwaliteit – veelal op basis van landelijke steekproeven – vastgesteld. Ook is onderzocht in deze peilingen of er voorspellers zijn van de pedagogische kwaliteit. De hoofdvragen in dit hoofdstuk zijn: (1) Wat zijn de sterkere en zwakkere kanten van de Nederlandse kinderopvang? (2) Waar hangt de pedagogische kwaliteit van de kinderopvang mee samen? (Fukkink, 2014).

2.1 Onderzoeksmethode

Het overzicht in dit hoofdstuk is gebaseerd op de laatste Nederlandse kwaliteitspeilingen van alle typen kinderopvang in ons land: kinderdagverblijven, peuterspeelzalen (met en zonder voor- en vroegschoolse educatie, ofwel vve), buitenschoolse opvang en – hoewel hier op dit moment nog minder over bekend is – gastouderopvang. De pedagogische kwaliteit van de kinderdagverblijven is gepeild in 1995, 2001, 2005, 2009 en 2012. Ook de pedagogische kwaliteit van de peuterspeelzalen – zowel met als zonder een speciaal programma voor voor- en vroegschoolse educatie – is onderzocht. Ook de kwaliteit van de buitenschoolse opvang (bso) is in een allereerste peiling van deze vorm van opvang in kaart gebracht. Ten slotte is in Leids onderzoek gastouderopvang onderzocht (Boogaard & Van Daalen-Kapteijns, 2012; Fukkink & Boogaard, 2016; Fukkink et al., 2013; Groeneveld et al., 2010; Pre-COOL Consortium, 2012; Veen et al., 2014; Vermeer et al., 2008).

Definiëring van pedagogische kwaliteit

In de peilingsrapporten is er aandacht voor verschillende dimensies van pedagogische kwaliteit: de globale proceskwaliteit (de kwaliteit van de leefomgeving op de groep), de interactievaardigheden van de staf (de omgang van de pedagogisch medewerkers met de staf) en de structurele kwaliteit (zoals groeps-grootte, beroepskracht-kindratio en opleiding). De structurele kwaliteit laten

we hier buiten beschouwing; we focussen op de proceskwaliteit als belangrijkste voorspeller voor het welbevinden en de ontwikkeling van kinderen. Onder globale proceskwaliteit verstaan we de kwaliteit van de leefomgeving met de ruimte, de inrichting van de ruimte, de materialen, het dagprogramma en de activiteiten die worden ondernomen. De meetinstrumenten voor de globale proceskwaliteit en de interactievaardigheden van de staf die zijn toegepast in het peilingsonderzoek onderscheiden diverse kwaliteitsniveaus en ook een grenswaarde voor voldoende/onvoldoende kwaliteit. Op basis van de peilingen is het zo mogelijk een sectorbreed overzicht te geven van de pedagogische kwaliteit.

2.2 Resultaten

Globale proceskwaliteit

In tabel 2.1 zijn de belangrijkste uitkomsten schematisch samengevat per type kinderopvang en per onderdeel van de globale proceskwaliteit. De onderdelen van de pedagogische kwaliteit die gemiddeld onvoldoende zijn, zijn hier grijs gemarkeerd weergegeven.

Tabel 2.1 Overzicht van de globale proceskwaliteit (per onderdeel) voor de verschillende opvangsoorten

Onderdeel kwaliteit	Min-max	Kdv	Psz	Psz-vve	Bso	Go	Bron - meetinstrument
Ruimte & Meubilering	1-7	4,1					Fukkink & Van Reemst (2013), 0-4 jr. - IT/ ECERS-R
Taal	1-7	4,2					
Activiteiten	1-7	3,3					
Interacties	1-7	4,6					
Programma	1-7	5,2					
Geletterdheid		2,8					Pre-COOL (2012), 2-4 jr. - ECERS-E
Rekenen		1,8					
Ruimte & meubilering	1-7	3,9	4,2	4,1			Gevers et al. (2014), 2-4 jr. - ECERS-R
Brengen & halen	1-7	6,7	6,2	6,1			
Boeken	1-7	4,3	3,1	3,8			
Activiteiten	1-7	3,6	3,0	3,0			
Programma	1-7	5,6	4,5	5,0			

Onderdeel kwaliteit	Min-max	Kdv	Psz	Psz-vve	Bso	Go	Bron - meetinstrument
Binnenruimte	1-5				3,3		Boogaard et al. (2012) en Fukkink & Boogaard (2016), 4-12 jr. - BSO-instrument
Buitenruimte	1-5				3,6		
Organisatie	1-5				3,2		
Materiaal	1-5				3,1		
Taal en denken	1-5				2,3		
Aandacht voor natuur	1-5				2,6		
(spel)computers, video en tv	1-5				2,7		
Muziek, dans, drama/theater	1-5				2,9		
Totale proceskwaliteit	-					39,98 86%	Groeneveld et al. (2010), - CC-IT-HOME

Noot: kdv = kinderdagverblijf; psz = peuterspeelzaal; psz-vve = peuterspeelzaal met voor- en vroegschoolse educatie; bso = buitenschoolse opvang; go = gastouder

Onvoldoende waarden (grijs gemarkeerd in de tabel) zijn als volgt gedefinieerd: scores ≤ 3 voor ITERS-R, ECERS-R en ECERS-E op schaal 1-7 (min-max); < 3 voor bso-instrument op schaal 1-5; CC-IT-HOME kent geen strikte normering (Caldwell en Bradley, 2003, vermelden een score van 36,3, ofwel 84% gerealiseerde kwaliteitsonderdelen als Amerikaans gemiddelde; zie hoofdstuk 3 voor meer informatie over deze meetinstrumenten).

De ruimte en meubilering van de kindercentra (zoals de binnenruimte, indeling en aankleding van de ruimte) zijn doorgaans voldoende, net als het programma (bijvoorbeeld dagindeling en vrij spel) en de interacties (hieronder vallen zaken als toezicht op spel, interacties tussen leeftijdgenootjes, discipline en staf-kind-interacties). Echter, de onderdelen activiteiten, geletterdheid en rekenen zijn zwak. Onder 'Activiteiten' valt aandacht voor de ontwikkeling van kinderen, zoals de ontwikkeling van de fijne motoriek, actief lichamelijk spel, knutselen, muziek en beweging, blokken, rollenspel, zand- en waterspel, natuur en wetenschap en het bevorderen van het accepteren van verscheidenheid. In de context van de peuterspeelzaal is dit nog aangevuld met expliciete aandacht voor de stimulering van de ontluikende geletterdheid en gecijferdheid (dit laatste terrein wordt ook wel aangeduid met *early mathematics*, zie Ginsburg et al., 2008). Ook bij de bso zien we dat de talentontwikkeling op verschillende onderdelen onvoldoende kwaliteit heeft. Wat verder opvalt in tabel 2.1 is dat er veel onderdelen zijn waar de kwaliteit voldoende is zonder dat sprake is van zeer hoge kwaliteit. Zo bezien is er, ook voor de onderdelen die adequaat zijn bevonden, nog wel enige ruimte voor verbetering.

Bij de buitenschoolse opvang vragen ook groepsopbouw en stabiliteit om extra aandacht. Bij ongeveer de helft van de bso's zitten de jongste en oudste kinderen allen bij elkaar in dezelfde groep, iets wat ouders en kinderen zelf liever niet willen (Boogaard et al., 2008). In ongeveer 20% van de groepen is er een kind zonder een of meer leeftijdgenootjes. En in 20% van de groepen is er een duidelijk scheve verhouding tussen het aantal jongens en meisjes. De samenstelling van de groep is van belang omdat juist de sociale functie van de buitenschoolse opvang is benadrukt en dit ook eisen stelt aan de groep (Boogaard et al., 2008). Een scheve verhouding tussen mannen en vrouwen zien we ook bij de staf, die meestal volledig vrouwelijk is (bij een sport-bso in het onderzoek waren er juist weer alleen maar mannen). Informatie-uitwisseling en afstemming met de basisschool en met andere instellingen zijn in de bso-evaluatie ook naar voren gekomen als verbeterpunten. Voor de bso geldt dat 65% geen contact heeft met de basisscholen over de pedagogische visie; het gaat hier niet om afstemming of zelfs een gedeelde visie, maar alleen om uitwisseling op dit punt. Deze afstemming is overigens praktisch gezien een lastige opgave omdat veel bso's kinderen opvangen van verschillende basisscholen met elk een eigen signatuur. Helaas zijn er voor onze gastouderopvang op dit moment geen gegevens bekend voor de verschillende onderdelen van de globale proceskwaliteit. In de rapportage van Groeneveld et al. (2010) is alleen één totaalscore voor de kwaliteit vermeld zonder verdere uitsplitsing naar specifieke onderdelen van de pedagogische kwaliteit. Uit dit onderzoek komt naar voren dat gemiddeld 86% van de onderscheiden kwaliteitscriteria aanwezig was bij de onderzochte gastouders.

2.2.1 Waar hangt globale proceskwaliteit mee samen?

De resultaten uit het uitgevoerde peilingsonderzoek laten binnen de Nederlandse context ook zien waar de globale proceskwaliteit op de groepen mee samenhangt, met name voor de dagopvang (die vaker is onderzocht). De algemene proceskwaliteit van kinderdagverblijven hangt samen met de bestaansduur van een locatie: de pedagogische kwaliteit is iets hoger bij kinderdagverblijven die langer dan vijf jaar bestaan (Fukking et al., 2013). Ook laten de peilingen zien waar de algemene proceskwaliteit niet mee samenhangt. Het gebruik van een vve-programma in het kinderdagverblijf of de peuterspeelzaal hangt niet samen met algemene proceskwaliteit. Ook is er geen verband met het HKZ-certificaat, het gebruik van de NCKO-monitor of het Pedagogisch Kader, of het gevolgd hebben van BKK-cursussen. Opvallend is dat kwaliteit van de groep, zoals gemeten in 2012, ook niet bleek samen te hangen met kwaliteit bij de vorige peiling van vijf jaar geleden. De laatste NCKO-peiling uit 2013 liet zien dat de kwaliteit niet stabiel is voor groepen met een tussenliggende periode van vijf jaar. Goede kwaliteit van een groep kan dalen en slechte kwaliteit kan stijgen in vijf jaar. We weten nog weinig over de voorspellers van de pedagogische kwaliteit van de bso, die op dit moment nog maar één keer is onderzocht. Wel is in de eerste

kwaliteitspeiling gevonden dat de kwaliteit van de buitenruimte samenhangt met de locatie: de kwaliteit van de buitenruimte is lager – en gemiddeld onvoldoende – in de vier grote steden.

Er zijn, ten slotte, nog geen wetenschappelijke gegevens over voorspellers van de pedagogische kwaliteit van de Nederlandse gastouderopvang.

2.3 Interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers

De pedagogisch medewerker is een spilfiguur als het gaat om de proceskwaliteit op de groep. In alle Nederlandse peilingen is er daarom specifieke aandacht geweest voor de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers in hun omgang met de kinderen. De resultaten van verschillende peilingsstudies waar de interactievaardigheden van de staf is geëvalueerd, weergegeven in tabel 2.2, laten zich relatief eenvoudig samenvatten. De emotionele ondersteuning van de kinderen door de staf is doorgaans adequaat tot goed. Ook kunnen de pedagogisch medewerkers structureren en grenzen stellen en het gedrag van de kinderen reguleren. Echter, de educatieve stimulering door de staf is duidelijk zwakker.

Het ‘gespleten’ profiel is bovendien zichtbaar in alle kinderopvangsoorten; voor de gastouderopvang geldt dat alleen de sensitiviteit in kaart is gebracht, waardoor hier geen profiel kan worden bepaald. Pedagogisch medewerkers, in alle typen opvang, zijn dus even sterk als het gaat om de ‘basisvaardigheden’ en even zwak in gerichte stimulering binnen het brede spectrum van de kinderlijke ontwikkeling. En net als bij de globale proceskwaliteit zien we bij de interactievaardigheden hetzelfde beeld in verschillende typen opvang.

Tabel 2.2 *Overzicht van de interactievaardigheden (per onderdeel) voor de verschillende typen opvang*

	Min-max	Kdv	Psz	Psz-vve	Bso	Go
Sensitieve responsiviteit	1-7	4,9				
Respect voor autonomie	1-7	4,6				
Structureren en grenzen stellen	1-7	4,8				
Praten en uitleggen	1-7	3,7				
Ontwikkelingsstimulering	1-7	2,7				
Begeleiden van interacties	1-7	2,5				
Emotionele regulatie	1-7	5,5	5,5	5,5		
Gedragsregulatie	1-7	5,0	5,0	5,0		

	Min-max	Kdv	Psz	Psz-vve	Bso	Go
Educatieve ondersteuning	1-7	3,3	3,3	3,3		
Sensitieve responsiviteit	1-7	4,8	5,0	5,3		
Respect voor autonomie	1-7	4,7	4,6	4,8		
Structureren en grenzen stellen	1-7	4,9	4,8	5,1		
Praten en uitleggen	1-7	3,9	3,8	3,9		
Ontwikkelingsstimulering	1-7	3,2	3,2	3,2		
Begeleiden van interacties	1-7	3,0	2,1	2,3		
Emotionele ondersteuning	1-7				3,8	
Autonomie	1-7				3,6	
Regie & Leiding	1-7				3,9	
Praten en uitleggen	1-7				3,7	
Ontwikkelingsstimulering	1-7				3,2	
Begeleiding van interacties	1-7				2,5	
Sensitieve responsiviteit	1-7					4,9

Noot: kdv = kinderdagverblijf; psz = peuterspeelzaal; psz-vve = peuterspeelzaal met voor- en vroeg-schoolese educatie; bso = buitenschoolse opvang; go = gastouder

Onvoldoende waarden (grijs gemarkeerd) zijn als volgt gedefinieerd: scores <3.5 voor NCKO-meet-instrument op schaal 1 t/m 7 (min-max); ≤2 voor CLASS-instrument op schaal 1 t/m 7; <3 voor bso-instrument op schaal 1 t/m 5.

Bronnen: kinderdagverblijf (kdv): Fukkink et al. (2013) – NCKO-instrument; peuterspeelzaal (psz) en vve: Pre-COOL – CLASS-instrument en Gevers et al. (2014) – NCKO-instrument; buitenschoolse opvang (bso): Boogaard et al. (2012) bso-instrument; gastouderopvang (go): Groeneveld et al. (2010) – NCKO-instrument; ouderparticipatiecrèche: Fukkink et al. (2016), NCKO-instrument.

Pedagogisch medewerkers blijken, gemiddeld genomen, relatief sterk te zijn in emotionele ondersteuning bij het organiseren van de groep, maar duidelijk zwakker in het ondersteunen van het leren ('instructional support'). De gerichte stimulering van de ontwikkeling komt daarmee als een duidelijk zwakker en vaak ook onvoldoende onderdeel van de proceskwaliteit naar voren in (inter) nationaal onderzoek naar de voorschoolse sector en buitenschoolse opvang. Peilingen in kinderdagverblijven, reguliere peuterspeelzalen en peuterspeelzalen met voor- en vroegschoolse educatie (vve) hebben duidelijk gemaakt dat pedagogisch medewerkers wel relatief vaardig zijn in het praten en uitleggen met jonge kinderen, maar relatief zwak in ontwikkelingsstimulering en de begeleiding van interacties tussen kinderen op de groep. De uitdaging waar de voorschoolse sector voor staat, is om gerichte stimulering door pedagogisch medewerkers te verbeteren binnen een breed spectrum van interactievaardigheden die medewerkers gedurende de dag moeten laten zien op de groep.

2.3.1 Waar hangt het niveau van interactievaardigheden mee samen?

Het niveau van de interactievaardigheden hangt samen met individuele kenmerken van de pedagogisch medewerkers en met de professionele organisatie van de locatie waar zij werkzaam zijn. Een van de voorspellers is werkervaring. Medewerkers die meer dan vijf jaar werkzaam zijn in de kinderopvang, bleken in de laatste peiling van kinderdagverblijven vaardiger in de omgang met kinderen dan junior medewerkers. Dit was zichtbaar bij de vaardigheid respect voor autonomie en verder op alle meer educatieve vaardigheden; gemiddeld over alle vaardigheden gaat het om een half punt op de gehanteerde zevenpuntsschaal (Fukkink et al., 2013). Daarboven is er geen duidelijk verband tussen werkervaring en het niveau van de interactievaardigheden.

Als we kijken naar het niveau van de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers in de dagopvang dan zien we verder samenhangen met enkele achtergrondkenmerken van de staf. Het spreken van het Nederlands thuis hangt positief samen met het niveau van interactievaardigheden en is dan zichtbaar op de basisvaardigheden sensitiviteit en respect voor autonomie. Het spreken van ook een andere taal dan Nederlands op het werk hangt negatief samen met lagere scores op de educatieve vaardigheden ontwikkelingsstimulering en begeleiden van interacties. De woordenschat van de pedagogisch medewerkers, ten slotte, hangt samen met praten en uitleggen op de groep; het verband is overigens significant, maar niet heel sterk (Fukkink et al., 2013). Overigens, voor de kinderdagverblijven hing het niveau van de interactievaardigheden niet samen met het werken met een vve-programma, het aantal gevolgde cursussen of hun beroepssatisfactie (Fukkink et al., 2013).

Uit het Pre-COOL onderzoek is naar voren gekomen dat continue professionele ontwikkeling, samen met interne kwaliteitszorg en een planmatige aanpak van de dagelijkse activiteiten op de groep, naar voren komen als voorspellers van het niveau van de interactievaardigheden (Leseman & Slot, 2013). Ook voor de bso is een vergelijkbaar verband gevonden: de organisatorische kwaliteit van het centrum hing positief samen met de emotionele ondersteuning door de staf op de bso-groepen.

Opvallend is dat in het recente NCKO-onderzoek van Gevers et al. (2014) onder peuterspeelzalen locaties in de grote gemeenten significant lagere scores lieten zien voor de vaardigheid *praten en uitleggen*. Een vergelijkbaar verschil is ook gevonden voor de buitenschoolse opvang. Het niveau van de interactievaardigheden op de bso bleek in de vier grote steden lager voor alle vaardigheden en dit verschil bleek, ook hier, met name zichtbaar bij de vaardigheid in het praten en uitleggen. Het verdient aanbeveling deze uitkomsten verder te verkennen in toekomstig onderzoek met grotere steekproeven.

Voor Nederlandse gastouders is helaas nog niet bekend waarmee de kwaliteit van hun interactievaardigheden samenhangt.

2.4 Conclusies

De pedagogische kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang is, in brede zin, adequaat. Op basis van de kwaliteitspeilingen met gedifferentieerde beoordeling van diverse onderdelen geeft tabel 2.3 een samenvatting van de peilingsresultaten, waarbij we een grof onderscheid maken tussen onderdelen die voldoende of onvoldoende zijn.

Tabel 2.3 *Onderdelen van de kinderopvang met voldoende en onvoldoende kwaliteit*

Voldoende tot goed	Onvoldoende
<p><i>Globale proceskwaliteit</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ruimte & meubilering • Taal • Activiteiten (dagopvang) • Interacties • Programma <p><i>Interactievaardigheden staf</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Emotionele ondersteuning • Structureren en grenzen stellen • Praten en uitleggen • Gedragsregulatie 	<p><i>Globale proceskwaliteit</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Stimulering van geletterdheid • Stimulering van rekenen • Activiteiten (peuterspeelzaal) <p><i>Interactievaardigheden staf</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Educatieve ondersteuning, ontwikkelingsstimulering • Begeleiden van interacties <p><i>Specifiek voor BSO</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Materialen voor taal en denken; voor natuur; video/tv; muziek/dans/drama

Tabel 2.3 laat zien dat de ruimte en de meubilering, het programma, de activiteiten, de interacties en het taalaanbod, gemiddeld genomen, adequaat zijn. Ook de basale interactievaardigheden worden voldoende beheerst door de pedagogisch medewerkers in alle vormen van kinderopvang.

De gerichte stimulering van de ontwikkeling van het kind en de begeleiding van interacties tussen kinderen zijn onvoldoende gebleken in kwaliteitspeilingen. Dit komt naar voren in globale proceskwaliteit van de leefomgeving als de 'educatieve' interactievaardigheden van de staf. Hier is sprake van relatief veel ruimte voor verbetering.

Kijkend naar de kinderopvang in de voorschoolse periode valt op dat de kinderdagverblijven, de traditioneel meer 'schoolse' peuterspeelzaal en de peuterspeelzalen met een programmatische aanpak elkaar niet veel ontlopen. Opvallend is dat de vve-peuterspeelzaal met haar meer educatief-programmatische aanpak geen duidelijke verschillen laat zien ten opzichte van de reguliere peutergroepen en de kinderdagverblijven. De kwaliteit van de activiteiten en van de stimulering voor geletterdheid en gecijferdheid is laag in alle kindercentra voor het jonge kind.

De Nederlandse kinderopvang moet in de nabije toekomst stappen zetten om ook zwakkere onderdelen, zoals de gerichte stimulering van de kinderlijke ontwikkeling en de educatieve kwaliteit, te versterken. Overigens, de Nederlandse kinderopvang staat in internationaal opzicht zeker niet alleen met zwakkere scores op dit onderdeel (zie hoofdstuk 3). Onderzoek uit andere landen laat ondertussen zien dat de pedagogische kwaliteit ook daar zwakkere onderdelen kent die aanmerkelijk kunnen worden verbeterd (zie hoofdstuk 7 en 8).

Referenties

- Boogaard, M., Fukkink, R. & Felix, C. (2008). *Chillen, skaten, gamen; Opvattingen over kwalitatief goede buitenschoolse opvang in Nederland* (rapport nr. 787). Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Boogaard, M. & Fukkink, R., m.m.v. van L. Schreuder, A. Veen, C. Felix, I. ten Hagen, N. Schouten & N. Trienekens (2009). *Pedagogische kwaliteiten van de buitenschoolse opvang: ontwikkeling van een meetinstrument*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut & Nji.
- Boogaard, M., Schreuder, L. & Fukkink, R. (2009). *Meetinstrument pedagogische kwaliteiten buitenschoolse opvang*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Boogaard, M. & Daalen-Kapteijns, M. van, m.m.v. C. Felix, A. Heurter, J. Roeleveld & R. Fukkink (2012). *Pedagogische kwaliteit van buitenschoolse opvang in Nederland*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Caldwell, B.M. & Bradley, R.H. (2003). *Home observation for measurement of the environment: Administration manual*. Tempe (AZ): Family & Human Dynamics Research Institute, Arizona State University.
- Eindrapport bestandsopname voor- en vroegschoolse educatie in Nederland: Extra aandacht nodig voor achterstanden bij het jonge kind* (2013). Den Haag: Ministerie van Onderwijs.
- Fukkink, R. (2014). *Werken aan pedagogische kwaliteit* (Oratie). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Fukkink, R. & Boogaard, M. (2016). Pedagogische kwaliteit van de buitenschoolse opvang. *Pedagogische Studiën*, 93, 2-14.
- Fukkink, R.G., Sluiter, R.M.V., Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M. & Helmerhorst, K.O.W. (2016). *De pedagogische kwaliteit van de ouderparticipatiecrèche in 2016. Draaiers en hun relaties met kinderen in beeld*. Amsterdam: NCKO.
- Fukkink, R. & Ijzendoorn, R. van (2004). Dertig jaar onderzoek naar de Nederlandse kinderopvang: algemene trend. In: R. van Ijzendoorn, L. Tavecchio & M. Riksen-Walraven (Red.), *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang* (pp. 31-47). Amsterdam: Boom.
- Fukkink, R., Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., Helmerhorst, K.O.W., Bollen, I. & Riksen-Walraven, J.M.A. (2013). *Pedagogische kwaliteit van de opvang voor 0- tot 4-jarigen in Nederlandse kinderdagverblijven*. Amsterdam/Nijmegen: NCKO.
- Fukkink, R. & Reemst, E. van (2013). *Factsheet Kinderopvang*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., Helmerhorst, K.O.W., Bollen, I. & Fukkink, R.G. (2014). *Pedagogische kwaliteit van de opvang voor 2- tot 4-jarigen in Nederlandse peuterspeelzalen in 2013*. Amsterdam: NCKO.
- Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M. & Riksen-Walraven, J.M. (2001). Child care under pressure: The quality of Dutch centers in 1995 and 2001. *Journal of Genetic Psychology*, 166(3), 280-296.
- Ginsburg, H.P., Lee, J.S. & Boyd, J.S. (2008). Mathematics education for young children: What it is and how to promote it. *Social Policy Report*, 22(1), 3-23.

- Groeneveld, M.G., Vermeer, H.J., IJzendoorn, M.H. van & Linting, M. (2011). Enhancing home-based child care quality through video-feedback intervention: A randomized controlled trial. *Journal of Family Psychology*, 25(1), 86-96.
- Groeneveld, M.G., Vermeer, H.J., IJzendoorn, M.H. van & Linting, M. (2010). Children's wellbeing and cortisol levels in home-based and center-based childcare. *Early Childhood Research Quarterly*, 25(4), 502-514.
- Helmerhorst, K.O.W., Riksen-Walraven, J.M.A., Vermeer, H.J., Fukkink, R.G. & Tavecchio, R.G. (2014). Measuring interactive skills of caregivers in child care centers: Development and validation of the Caregiver Interaction Profile Scales. *Early Education and Development*, 25(5), 770-790.
- Helmerhorst, K.O.W., Riksen-Walraven, J.M., Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., Fukkink, R.G. & Tavecchio, L.W.C. (2014). Child Care Quality in the Netherlands over the Years: A Closer Look. *Early Education and Development*, 26, 89-105.
- Leseman, P. & Slot, P. (2013). *Kwaliteit en curriculum van voorschoolse opvang en educatie in Nederland; Relaties met structurele kenmerken, organisatiekenmerken en gebruik van educatieve programma's*. Universiteit Utrecht, Onderzoeksprogramma Education & Learning – Centrum voor Cognitieve en Motorische Ontwikkelingsproblemen.
- Pre-Cool Consortium (2012). *Pre-COOL cohortonderzoek. Technisch rapport tweejarencohort, eerste meting 2010-2011*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Veen, A., Fukkink, R., Gevers, M., Heurter, A., Helmerhorst, K. & Bollen, I. (2014, te verschijnen). *Pedagogische kwaliteit gemeten in peuterspeelzalen; Uitkomsten NCKO en pre-COOL naast elkaar gezet*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Veen, A., Heurter, A. & Veen, I. van der (2014). *De pedagogische kwaliteit van peuterspeelzalen en kinderdagverblijven* (rapport nr. 903). Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Vermeer, H., IJzendoorn, M.H. van, Kruif, R. de, Fukkink, R.G., Tavecchio, L.W.C., Riksen-Walraven, J.M. & Zeijl, J. van (2008). Child care quality in the Netherlands: Trends in quality over the years 1995-2005. *Journal of Genetic Psychology*, 169(4), 360-385.

3 De pedagogische kwaliteit van de kinderopvang in internationaal perspectief

Lisanne Jilink & Ruben Fukkink

Hoe verhoudt de pedagogische kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang (zie hoofdstuk 2) zich tot die in het buitenland? Is de Nederlandse kinderopvangskwaliteit vergelijkbaar met andere landen of zijn er landen waar we op dit gebied nog iets van kunnen leren? In dit hoofdstuk geven we een overzicht van de resultaten uit recente Nederlandse studies die we positioneren ten opzichte van de uitkomsten uit buitenlands onderzoek. Deze vergelijking tussen Nederlands en buitenlands onderzoek maken we voor studies waar eenzelfde instrument is gebruikt om de pedagogische kwaliteit te meten zodat de scores direct met elkaar kunnen worden vergeleken.

Eerst bespreken we hieronder kort de meetinstrumenten die (inter)nationaal zijn gebruikt, voordat we de resultaten uit binnen- en buitenlandse studies presenteren. De globale proceskwaliteit op de groep is in diverse landen gemeten met de ITERS, ECERS, SACERS en FCCERS. Ook de CC-HOME, die in binnen- en buitenlands onderzoek is toegepast om de globale proceskwaliteit van de gastouderopvang te meten, komt aan bod. Met globale proceskwaliteit bedoelen we, kort gezegd, alle ervaringen die een kind gedurende de dag opdoet op de groep: met pedagogisch medewerkers, met andere kinderen, met de materialen die op de groep aanwezig zijn, met het dagprogramma. Andere instrumenten focussen specifiek op de interacties tussen pedagogisch medewerkers en kinderen, zoals het CLASS-instrument, dat ook in buitenlands en Nederlands onderzoek is ingezet.

Meetinstrumenten voor de globale proceskwaliteit

Instrumenten die internationaal veel gebruikt zijn om de globale proceskwaliteit van kinderdagverblijven in kaart te brengen zijn de *Infant/Toddler Environment Rating Scale – Revised* (ITERS-R) (Harms et al., 2003) en de *Early Childhood Environment Rating Scale – Revised* (ECERS-R) (Harms et al., 1998). De ITERS-R is bedoeld voor het beoordelen van de kwaliteit op groepen waarvan de meerderheid van de kinderen jonger is dan 2,5 jaar (bijvoorbeeld babygroepen). De ECERS-R is bedoeld voor groepen waarvan de meerderheid van de kinderen tussen de 2,5 en 5 jaar oud is (bijvoorbeeld peutergroepen). Met de ITERS-R en ECERS-R wordt de kwaliteit van de dagelijkse ervaringen van kinderen in de kinderopvang beoor-